

Proslov Prof. PhDr. Jana Sokola, Ph.D., CSc. při příležitosti udělení ocenění účastníkům odboje a odporu proti komunismu dne 20. 11. 2018 na Úřadu vlády ČR

Vážený pane ministře, vážení hosté, dámy a pánové,
dovolte mi, abych vás jménem Etické komise vlády ČR srdečně přivítal na dnešní slavnosti a řekl pár slov k tomu, kvůli čemu jsme se tu dnes sešli. Chceme ocenit zde přítomné občany, účastníky odboje a odporu proti komunismu podle zákona 262, a poděkovat jim za jejich statečnost a odhodlání.

Příležitost k dramatickým hrdinským činům, které se mohou odehrát v okamžiku a jsou proto oblíbeným tématem zpravodajství i literatury, bývá spíš ve válečných střetech, při živelních pohromách a teroristických útocích. Komunisté se sice rádi oháněli mírem, doba jejich vlád se však zároveň označuje jako období „studené války“. Anekdotické „Radio Jerevan“ to tenkrát komentovalo slovy, že nebude ani válka, ani mír, ale takový boj za mír, že nezůstane kámen na kameni. Proto i odpor a odboj musel mít v této době jinou podobu a vyžadoval spíš statečnost než chvilkové hrdinství. Musel odolávat dlouhodobým tlakům, snášet různá každodenní příkoří a trvalé nespravedlnosti a přitom příliš nespoléhat na bludičky klamných nadějí, že už to brzy „praskne“.

Moje generace – tak jako většina z vás – ještě zažila druhou světovou válku a nacistickou okupaci. I když jsme byli malé děti a rodiče nás většinou dokázali ochránit před hrůzami války, které ostatně dopadaly surověji a tvrději na okolní země, přece jsme měli poměrně intenzivní pocit jakéhosi podivného provizoria, které dříve nebo později skončí. I když se i mezi Čechy vyskytovali kolaboranti a udavači, nebylo jich mnoho a okolní společnost je dokázala poměrně účinně izolovat. Už sama skutečnost války a vojenské okupace cizí mocností společností docela přirozeně polarizovala, což drakonické zásahy Gestapa a „Němců“ silně podporovaly. Když přišel do školy německý inspektor, pan ředitel nás poučil, jak ho máme pozdravit, ale i nám malým žákům bylo jasné, že to je nebezpečný člověk, který naše učitele ohrožuje víc než nás.

Okupace skončila v květnu 1945 stejně rázně, jako o šest let dříve začala, a široko daleko jsem se nepotkal s nikým, komu by se po ní stýskalo. Skoro každá rodina v mém okolí měla své oběti, zavražděné v koncentračních táborech, padlé v zahraničních armádách nebo i v revoluci. Přesto se všichni upřímně radovali a přes různá praktická omezení se do budoucnosti dívali s velkými nadějemi. Potrestání kolaborantů podle prezidentových dekretů proběhlo rychle a vcelku účinně. Zato mimosoudní „vyrovnání“, které shodilo celou vinu na Němce a Maďary a tím očistilo Čechy a Slováky, už pozorní lidé vnímali kriticky, kdežto luza se dala do pohybu.

My starší a staří jsme pak prožili víc než 41 let pod totalitním režimem jiného druhu. Předně proto, že ho sice z pozadí řídila Stalinova vůle, byl ale nepochybně „náš“ a navázal na to, co se dělo už v předchozích třech svobodných letech: obrat na východ k vysněnému „dubisku“ romantiků, podrobení státu komunistické straně, náhrada politických stran Národní frontou, zestátnění celého hospodářství a postupně i kultury, vzdělávání a zdravotnictví, profizlování společnosti a konečně likvidace kritiků jako možných odpůrců. Jen rolníci, kteří se těšili na slíbenou pozemkovou

reformu, a „drobní živnostníci“ byli v roce 1948 ještě spojenci, než se o rok či dva roky později dozvěděli, že je s nimi také konec. Už poučovací prověřkové komise, tvořené ještě zčásti z nadšenců, roztřídily vzdělance a řídicí pracovníky na ty, kteří vypadali ze hry, a ty ostatní, kteří zatím uspěli, museli si ale začít dávat pozor, například nestýkat se s těmi prvními.

Hysterický Hitler hnal své podřízené z akce do akce, protože byl přesvědčen, že árijské rase už opravdu zvoní umíráček. Naproti tomu Lenin i Stalin převzali od Marxe skálopevné přesvědčení, že jednají podle železného zákona dějin, takže nemusí spěchat: komunismus nakonec zvítězí tak jako tak. Krutým příkladem je postupná likvidace selského stavu. Do německých sedláků vkládal Hitler své romantické naděje na záchranu germánské rasy – i když je po statisících zbrkle posílal na smrt u Stalingradu. Vzdělaní komunisté si mohli myslet, že historie jim dává za pravdu, protože i děsivé masakry a hladomory dvacátých a třicátých let Stalina a Sovětský svaz jako mocnost posílily. Jenže „zákon dějin“ podle nich už rozhodl, že sedlákům se musí půda vzít a kolektivizovat, ovšem jen krůček za krůčkem, ve čtyřech typech družstev, aby se lidé nevyplašili.

Těmito „sovětskými zkušenostmi“ se řídili i českoslovenští komunisté, vychovaní dlouhým exilem v Moskvě, a to přinejmenším do roku 1953. Spektakulární politické procesy upevnily vnitřní disciplínu a stovky poprav i tisíce vězňů vytvořily atmosféru strachu, která lámala charaktery. Zlomila i počáteční pokusy o odpor a ani kolující naděje, že „do švestek to praskne“, nemohla tento strach překonat. Kdo mu v této době nepodlehli, byli skuteční hrdinové.

Poměry se začaly nenápadně měnit, když Chruščov roku 1956 poprvé přiznal Stalinovy zločiny. Ani tento otřes komunistických jistot ale u nás nevyvolal větší společenský pohyb jako v Maďarsku a v Polsku, nýbrž jen desítky disidentů, kteří ze strany vystoupili. Pozoruhodným indikátorem rozpačitých změn byly osudy Stalinova pomníku v Praze, odhaleného bez velkého nadšení krátce před Chruščevovým projevem a zbořeného o sedm let později. Dobře se pamatuji, jak se pod troskami odstřelovaných soch stále leskl nápis „Svému osvoboditeli československý lid“. Zároveň se dostávaly na veřejnost zprávy o problémech československého hospodářství, které už nemohlo dál fungovat jen setrvačností. Protože docházelo i k výměně generací ve vedení strany, vytratila se jistota jejího historického poslání a strana potřebovala ukázat trochu přívětivější tvář. Začala uvolňovat svoji kulturní politiku podle leninské zásady „Krok vpřed, dva kroky vzad“ a stejně váhavě zkoušela revidovat procesy 50. let, takže přes všechny nesnáze se zásobováním se ve společnosti začaly objevovat i jisté naděje.

Tento vývoj vyvrcholil jarem 1968, kdy se Dubček rozhodl proti svým stalinským odpůrcům opřít o veřejnost. I když se „obrodný proces“ konal v režii KSČ a už v srpnu hanebně skončil, přece jsem přesvědčen, že československé společnosti významně prospěl. Mohla totiž několik týdnů volněji dýchat a mladší generace mohly ochutnat aspoň kousek veřejné svobody doma, natož když jsme poprvé vyjeli na západ. Respektuji skeptické názory lidí, kteří vidí jen tu „stranickou“, jistě problematickou složku Pražského jara, striktně shora omezenou „vedoucí rolí“ KSČ. Ale tisíce

dobrovolných a aktivních účastníků nemohou zároveň zapomenout na měsíce horečné činnosti v různých spolcích, v divadlech a kapelách, v časopisech a nakladatelstvích, ani na spontánní, vzorně nenásilný a vtipný odpor hlavně městského obyvatelstva proti srpnové okupaci.

Jednou z nejobtížnějších otázek, které musíme v komisi řešit, je snaha rozlišit odpor skutečně demokratický, kterému šlo o občanské svobody, od téměř masového výbuchu protiruského vlastenectví po 21. srpnu. A přece se i zde musíme pečlivě řídit zněním zákona 262, který je už téměř jedinou oficiální podporou naší činnosti. I když nás ovšem často omezuje, protože svá rozhodnutí musíme zdůvodňovat téměř přesně jeho slovy, je nám dnes také oporou.

Po srpnové okupaci nechala vláda rok otevřené hranice, protože si už nemyslela, že může opozici zničit jako v 50. letech, ale chtěla se jí prostě zbavit. Tento trik pozdních totalit ovšem i československou společnost těžce poškodil, tak jako už téměř dvě století poškozuje celou východní Evropu. Do exilu totiž odcházeli a odcházejí hlavně lidé podnikaví, cílevědomí a samostatní, kteří tu dodnes chybí. Naproti tomu měl srpen 68 po mém soudu podstatný vliv ve světě a znamenal začátek konce světového komunismu. I když byl méně krvavý než předchozí sovětské zásahy v Maďarsku a v Polsku, udělal daleko větší dojem prostě proto, že Praha byla plná turistů a všechno přímo přenášely (západní) televize. I k letošnímu výročí přišlo množství vzkazů i od neznámých cizinců, kteří se odvolávali jen na to, že to všechno tenkrát viděli na vlastní oči.

Řekl jsem na začátku, že jsem žil jednačtyřicet let v komunistickém režimu, je ale otázka, zda to nebyly režimy dva nebo tři? Stalinská představa libovůle panujících komunistických aktivistů v ostře střeženém „socialistickém táboře“ a pomocí poslušného represivního aparátu se ovšem nezměnila, změnili se však lidé a změnil se okolní svět. Změnily se prostředky a způsoby vládnutí, novinám začala konkurovat televize, dělníků začalo ubývat a auta začala plnit silnice. Lidé si odvykli srovnávat svůj život s minulými generacemi a srovnávají s bohatými sousedy na západě, kam se někteří mohli podívat. Globální technika chrlila nové vynálezy, na nichž spolupracovali lidé z celého světa, takže sen o soběstačné a uzavřené ekonomice menší střežované země už nikdo nemohl brát vážně. Jenže vstupenkou do bohatého světa jsou peníze, rozumí se skutečné peníze, a ty tu chronicky chyběly.

Tak zvaná normalizace nebyla doba státního teroru jako padesátá léta a kdo měl dobrý žaludek, mohl se v ní docela dobře zabydlet. Svobodná Evropa se sice v Praze rušila, ale zajímavých rozhlasových stanic přibývalo. Kde to jen trochu šlo, mířily televizní antény na jih a na západ, a co si lidé vlastně myslí, komunisty už moc nezajímalo. Podle toho vypadal i odpor proti režimu. Staří odpůrci už zemřeli, nebo jsou unavení a ztratili naději. Pokud je odpor opravdu politický, je tu i riziko vězení, užívá se ale vzácně a na kratší dobu. Nejvíce je pronásledována jazzová mládež, která se své podivné hudby rozhodně nemíní vzdát, a mezi těmi, kdo se dnes hlásí o ocenění jakožto odpůrci komunismu z 80. let je i dost lidí s bohatým trestním rejstříkem

Při pohledu nazpět byla osmdesátá léta už zřejmou agonií režimu a člověk nemůže dnes pochopit, že to tehdy neviděl. Jenže kdo ztrácí naději, ztrácí většinou i

zrak. Proto jste vy, kteří jste naději neztratili a statečně vytrvali ve svém odporu, pro nás ostatní tak významní a vzácní. Komunismus využil slabých míst české duše a podporoval naši podezřívavost a nedůvěřivost, které mnozí mylně považují za moudrost, náš sklon závidět úspěšnějším a mrzutou nechuť vůči každému, kdo by na našem malém rybníčku chtěl dělat nějaké vlny. Jenže i lidé, kteří před třiceti lety čekali zázraky, místo aby se chytli za nos, raději na všechno hubují a nadávají. Kdy té české duši konečně dojde, že obecné nadávání není žádná kritika, nýbrž voda na mlýn dnešních komunistů, kteří tu obecnou skepsi ostatně vedou?

Přitom jste to byli právě vy, kdo udržovali plamének naděje i uprostřed obecné beznaděje. Možná jsme si tuhle okolnost málo uvědomovali, Ale dnes mi připadá zřejmé, že ke skutečnému životnímu štěstí nevedou úspěchy, ale pevná víra a naděje, jak to kdysi z Londýna svým posluchačům každý večer přával sir Robert Bruce Lockhart.

Děkuji vám za pozornost a za to, že jste mezi námi.